

МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИЗАЙН-ОСВІТИ

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ “УКРАЇНСЬКОГО СТИЛЮ” ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Божинський Б.І., МIRONENKO В.П.

Харківський державний технічний університет
будівництва та архітектури

Анотація. в статті висвітлено деякі особливості українського національно-романтичного напрямку в архітектурі поч. ХХ сторіччя, й, зокрема, його харківські особливості.

Ключові слова: міське середовище, український модерн, національні традиції.
Аннотация. Божинский Б.И., МIRONENKO В.П. Об особенностях харьковской школы «украинского стиля» начала ХХ ст. В статье рассмотрены некоторые особенности украинского национально-романтического направления в архитектуре начала ХХ столетия, и, отдельно, его харьковские особенности.

Ключевые слова: городская среда, украинский модерн, национальные традиции
Annotation. Boginski B.I., Mironenko V.P. About features of the Kharkov school «Ukrainian style» the beginnings of XX century. The Ukrainian nationally-romantic direction in architecture are considered in the article, some features at the beginning of the XX century, and, especially, its Kharkov features.

Актуальність теми. Інтернаціональний стиль у Європі й планове будівництво у кол. Радянському союзу ХХ сторіччя понівечили національне архітектурне середовище на теренах цих держав. Архітектура стала не відповідати до певних крайових і національних особливостей, архітектурні об'єкти стали в чомусь безликими й однаковими, це погіршило архітектурне середовище різних країн. Це безлице середовище пригнічує мешканців. Тому дуже нагальним зараз є поважати національні особливості кожного краю в проектах нових будівель, а також відновлювати й зберігати старі будівлі, що мають у собі національні риси. Для України, що відродилася в кінці ХХ сторіччя, радянська архітектура залишила багато в чому спотворене, денационалізоване середовище. Тому для України ця проблема особливо важлива.

Зв'язок роботи з важливими науковими й практичними завданнями. Ця робота зроблена відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського державного університету будівництва й архітектури й перебуває в колі наукових досліджень кафедри дизайну архітектурного середовища, які приділені проблемам реабілітації та збереження пам'яток архітектури.

Аналіз останніх публікацій. Серед досліджень стилю модерн і його доби, та національно-романтичні течії відстежували, зокрема, в Великій Британії – Д. Шарп, у Польщі – Я. Захватович, у Чехії – М. Бенешова, в ризькій архітектурі модерну – Я.А. Крастиньш, у російській архітектурі – Е.І. Кириченко [5], В.В. Кирилов та ін. Впродовж усього ХХ сторіччя український національно-романтичний напрям досліджували архітектори, науковці й аматори, що переймалися його розвитком. Сучасники українського національно-романтичного напрямку, що безпосередньо розробляли його, складали його практику й теорію, були тодішні відомі митці: Д.М. Дяченко [3,1], О.Г. Сластьон [10,1,3], В.Г. Кричевський [8,1], М.Г. Філянський [9,1], О.П. Новицький [3,1], М. Шумицький [3, 1], тощо. Їхня робота відобразила боротьбу різних поглядів на розвиток “українського стилю” (як тоді звано цей напрям).

Цей “український архітектурний рух” не лишився поза увагою й харківських архітекторів, художників і мистецтвознавців. Вони зосередилися коло архітектурного відділу Харківського літературно-художнього гуртка, в якому працювали: художник В.І. Васильківський, архітектори В.П. Тимошенко, К.М. Жуков, В.Г. Кричевський, І.А. Кальбус, В.Е. Мороховець, Є.Н. Сердюк та ін. Найбільше зробили, досліджувавши цей напрям, науковці другої пол. ХХ ст. В.В. Чепелик [1,3], В.Є. Ясієвич [2]. Проте їхнє ставлення щодо місця і значення українського національно-романтичного напрямку в архітектурній історії різняться. Окремі пам’ятки харківської архітектури цього напрямку, що створені на початку ХХ сторіччя, описували О.Ю. Лейбфрейд [4], В. Мизина, Ю. Полякова [4], Л. Логвиненко, тощо. Але й досі немає повноцінного дослідження того, як відроджувалися національні традиції української архітектури під час модерну в Харкові.

Мета дослідження: дослідити українські пошуки національно-романтичного напрямку в архітектурі модерну й виявити особливості цього напрямку (на прикладі Харкова).

Відповідно до цілі поставлені такі завдання:

- дослідити український національно-романтичний напрям модерну в теорії і практиці української архітектури на початку ХХ сторіччя;
- систематизувати риси та узагальнити теоретичні засади, що притаманні українській національній самобутності архітектури цього періоду;
- виявити харківські особливості цього напрямку;

Об’єктом дослідження є український національно-романтичний напрям у теорії та практиці модерну в Україні.

Предметом дослідження є риси української національної самобутності в архітектурі Харкова на початку ХХ сторіччя.

Висліди дослідження. Упродовж ХХ сторіччя значення українського національно-романтичного напрямку в модерні недооцінювалося. В кінці ХХ сторіччя з'явилися нарешті роботи, що поважно поставилися до нього. Треба й надалі поглиблювати знання про цей напрям, зокрема виділити особливості місцевих шкіл. Харківська місцева школа мала свій особливий почерк, на який вплинули особливості манери авторів проєктів “українського стилю”, своєрідність харківської міської забудови та власний погляд харківських архітекторів на спадщину й стилістику української народної архітектури. Порівняно з іншими школами харківські будинки мають ускладнені форми з численними первнями. Пластика фасадів – рельєфна, застосовуються еркери тощо. Але ця ускладненість не перевищувала ускладнених і дрібно-елементних фасадів Львівської школи, вона не мала такі прості великі площини фасадів, як південні галузі “українського стилю” (зокрема в Катеринославі). Фасади харківських будинків не були такими мальовничими й візерунчастими, як у Полтаві. Харківські архітектори також захоплювалися композиційною грою дахів із традиційними заломами, використовували західньовкраїнські форми народної архітектури (зокрема К. Жуков). Дахи будинків не були завеликими, як у будинках інших місцевих шкіл, але й були досить виразними, на відміну від низьких дахів “Українського стилю” - національно-романтичного напрямку Одеси. Цікавим було також те, що архітектори українського національного романтичного напрямку не захоплювалися формами українського бароко; це було тоді дуже розповсюджене в інших українських краях. Слід також зазначити, що попри головну настанову розробників “українського стилю” про відродження традиційної національної архітектури, вони зробили від неї певний відхід, не використали декількох важливих ознак народної архітектури.

Зокрема, ознакою української архітектури були трохи нахилені стіни, що тектонічно розширювалися донизу. В архітектурі “українського стилю” це не помічено. Нерозповсюджені в ньому були також білені стіни, що були ознакою національної архітектури Наддніпрянської України – від сільського житла до панських маєтків і церков. Притаманна народній архітектурі риса – парність вікон на фасадах – не відбилася, як слід, в архітектурі “українського модерну”, навіть у тих прикладах, у яких автори хотіли відбити народність. І те, що в українському стилі панували трапеційні пройми, теж не цілком збіглося з традицією. В народній архітектурі трапеційна

пройма була радше композиційним наголосом, ніж основною формою. Також українські архітектори не належно дослідили будову візерунків у українському народному мистецтві. Тому вони використовували, зокрема, візерунки вишивок у цегляних візерунках оформлення фасадів. Вони в цьому більше тяглися якраз до модерну, щоб якомога більше прикрасити чоло й інтер'єр рясним візерунком. Це йшло всупереч традиції, коли для кожного матеріалу розроблювано власну систему візерунків: для дерев'яних різьблень дверей, стовпчиків, вишивок верхнього й нижнього одягу, розмальовань вікон. Ба навіть до кожної окремої признаки (рушники для покуті, біля вікон, для рук) в народній творчості було розроблювано окремі візерунки рушників. Узагалі система прикрас в українській народній архітектурі була символічна й системно продумана. А український декор, особливо в Центральній Україні, був не такий уже й рясний. Він був не буйством барв, а гарним наголосом в оздобі одягу й будинку. Велика увага приділялася більше формі й матеріалові. Тому й тоді, в українському національно-романтичному напрямі початку ХХ сторіччя, й зараз, у спробах використати національні мотиви в архітектурі таке накладання рушникових візерунків на чола й меблі дисгармонує архітектурний об'єкт. Часто навіть нутро будинку просто обвішують рушниками. Об'єкт виглядає штучним і несправжнім національним витвором. Здається не “живим” об'єктом національної архітектури, а “декорацією”. Належну увагу слід було б також приділити плануванню житла, яке мало в народній архітектурі чіткі правила й схеми, й цілком могло б бути пристосовано до житлового будівництва початку ХХ сторіччя. Проте, архітектори національно-романтичного напрямку звертали увагу здебільшого на зовнішній вигляд будинків, на прикрашання чола. Часто це спричинялося й тим, що архітекторів цього напрямку запрошували проектувати, коли вже план і загальний об'єм будинку було вже затверджено.

Натомість архітектори “українського стилю” застосовували багато первнів, що притаманні модернові. Зокрема застосовувано кераміку й майоліки в оздобах стін, пишний орнамент, експресивність композиції, рясноту декору всередині й зовні. Всі ці, викладені тут, особливості українського національно-романтичного напрямку дають певні підстави вважати його не цілком органічним продовжувачем традиції української народної архітектури, а, в дечому, свідомим зовнішнім виявом національних прагнень української інтелігенції виробити вкраїнську самобутню архітектуру в середовищі сучасної архітектури. Й до цих своїх творів архітектори влітали в модні на той час форми модерну.

Перспективи дальших досліджень у цьому напрямку. В дальшій роботі треба глибше вивчити залишену спадщину українського національно-романтичного напрямку в Харківській архітектурі, тобто будівлі цього напрямку. Виділити риси, що виокремлюють почерк харківських архітекторів тієї доби, як він впливав на формування харківських особливостей напрямку й на його розвиток узагалі. Можливо також докладніше дослідити особливості внутрішньої оздобу будинків; це дозволить чіткіше окреслити принципи розвитку й будови українського національно-романтичного напрямку Харкова. Певні важливі тенденції розвитку харківського напрямку в загально-українському річищі можна буде виділити, якщо порівняти його з іншими українськими крайовими школами “українського стилю” початку ХХ сторіччя, а також розглянути особливості такого розвитку в сусідніх країнах. Це поглибить знання й про весь цей напрям, і про харківську його гілку.

Висновки. Вивчення цього напрямку дозволило нам структурувати особливості українського національно-романтичного напрямку, які починаються з загальних напрямних його рис і закінчуються певними стилістичними первнями. Розглянуто певний відхід його від народної архітектури до модерну. Це дасть змогу дивитися на український національно-романтичний напрям модерну системно й повно, й допоможе в зберігати його об'єкти. Як вислід дослідження отримано, на думку авторів, повніший погляд на український національно-романтичний напрям початку ХХ сторіччя, конкретно зазначено його особливості й позначено його внесок в українську архітектуру початку ХХ сторіччя, окремі особливості цієї харківської школи.

Література:

1. Ясєвич В.Є. Архітектура України на межі ХІХ-ХХ сторіч. - Київ, 1988;
2. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн/ Упорядник З.В. Мойсенко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.: іл.
3. Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ - початку ХХ ст./НАНУ. Інститут мистецтвознавства, фольклористики й етнології ім. М.Т.Рильського. - К.: Наук. Думка, 2000.- 267 с.
4. Культура й побут населення України/ Наумко та ін. – К.: Либідь, 1993.
5. Студії з української етнографії й антропології/ Вовк Хв. – К.: Мистецтво, 1995.
6. Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы – Харьков: Фолио, 1998. – 335с.
7. Филянский Н.Г. Будущее украинской архитектуры// Украинская жизнь. – 1913. -№2.-с.60 –69 (Передрук: Хроніка 2000. – 1994.–Вип. 1-2.–с. 152-160).
8. Кричевський В.Г. Розуміння українського стилю// Сяйво. – 1914. – ч.3.– с.88 – 91 (Передрук: Хроніка 2000. – 1994. – Вип. 1-2. – с. 161-165).
9. Архітектура: Короткий словник-довідник/ А.П. Мардер та ін. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.: іл. 4.

Надійшла до редакції 28.03.06